

Hlavní aktéři globální války proti terorismu (GWOT), jejich sociální sítě, alokativní a autoritativní zdroje

Jan Eichler¹

Ústav mezinárodních vztahů, Praha; SEVŠ, Skalica

The Main Actors in the Global War on Terrorism (GWOT) and their Social Networks, Allocative and Authoritative Resources. This study deals with the issue of global terrorism. It begins with Beck's description of a pattern of behaviour which is in contradiction with the interests of civilisation. Next, it evaluates Bush's choice between two flows of social capital and his GWOT strategy from the perspective of Giddens' concept of norms and resources. The encounter between the 43rd U.S. president and the al-Qaida chief is explained as a duel between a patron and a broker. The study goes on to provide a comparison of the main actors' social networks and social capital from 9/11/2001 up to the present. In the end, the author juxtaposes the U.S. direct strategic culture and the crafty and insidious culture of al-Qaida and its allied movements.
Sociológia 2009, Vol. 41 (No. 5: 457-484)

Key words: global terror; social capital; social network; norms and resources; patron vs. broker; strategic culture of the USA and of al-Qaida

Po skončení studené války se zásadně změnily mezinárodní bezpečnostní vztahy. Zcela zanikla hrozba zničující války mezi dvěma vojenskopolitickými bloky, a tak, svůj dlouholetý monopol ztratila strategická studia a výrazně se rozšířil prostor i pro jiné přístupy, včetně sociologických. Bill McSweeney, jeden z předních autorů sociologického přístupu k mezinárodní bezpečnosti, výstižně napsal, že po roce 1990 došlo k výraznému posunu od obrany ve vojenském smyslu k bezpečnosti, která se „již nemůže omezovat jen na rovnováhu hrozeb a zranitelností“. (McSweeney 1999: 101) Výrazně se prosadil konstruktivismus, který klade velký důraz na struktury v mezinárodních bezpečnostních vztazích, na úlohu činitelů bezpečnostní politiky a v neposlední řadě i na bezpečnostní kulturu, kterou pojímá jako soubor hodnot, norem a praktických opatření pro teoretickou i praktickou činnost v oblasti bezpečnosti. (Katzenstein 1996) Novými přístupy zaujala tzv. kodaňská škola, jejíž autoři upozornili na narůstající význam hrozeb nevojenského charakteru a nevojenských sektorů bezpečnosti. (Buzan – Waever – de Wilde 1998)

Jednou z hrozeb nevojenského charakteru se na přelomu století stal terorismus. Působí souběžně spolu s dalšími hrozbami, z nichž mnohé jsou možná ještě závažnější a naléhavější, zejména pak proliferace ZHN (zbraně hromadného ničení) a regionální konflikty jakožto dvě nejzávažnější hrozby vojenského charakteru. (Eichler 2009: 44-47) Pokud jde o terorismus, jeho percepce prošla za posledních dvacet let pozoruhodným vývojem. Ještě na počátku 90. let byl

¹ Korešpondencia: Doc. PhDr. Jan Eichler, CSc. Ústav mezinárodních vztahů, Nerudova 3, 11850 Praha, Česká republika. SEVŠ, Kráľovská 386/11, 909 01 Skalica, Slovenská republika. E-mail: eichler@iir.cz

považován nikoli za hrozbu, ale za riziko². Náhled se změnil až ve druhé polovině 90. let po prvních teroristických úderech s desítkami mrtvých a se stovkami zraněných lidí. A od 11. 9. 2001 se již o terorismu hovoří jako o závažné a naléhavé hrozbě³. A tak se znovu potvrdil jeden z klíčových závěrů kodaňské školy: vyhodnocování bezpečnostních hrozeb je vždy intersubjektivním procesem, vždy je předurčeno tím, kteří činitelé zaujímají nejvyšší posty, jaké jsou jejich zkušenosti a zájmy. (Wendt 1992)

1. Globální terorismus a jeho základní sociologická charakteristika

Terorismus za dobu své existence prošel třemi hlavními etapami. První z nich byl *národní terorismus*. Je plánován a uskutečňován uvnitř hranic jednoho státu s cílem vynutit si zásadní změny v jeho vnitřní politice a proběhl v několika vlnách. (Rapoport 1999: 501-502) Další vývojovou formou terorismu se stal *mezinárodní terorismus*, jehož útoky směřují přes státní hranice a zasahují cíle v jiném státě. Nastoupil na přelomu 60. a 70. let 20. století, kdy již nešlo jenom o změny ve vnitřní politice napadaných států, ale také o vynucování si změn v jejich zahraniční politice⁴. Po šíitské revoluci v Íránu a po sovětské invazi do Afghánistánu nastoupil *nábožensky motivovaný terorismus*, který vyjadřoval nesmiřitelný odpor proti politickému a vojenskému pronikání jiných civilizací do islámského světa. Tato forma stojí na náboženském zdůvodnění cílů a taktiky a její nejčastější metodou jsou sebevražedné útoky. A od 11. 9. 2001 se datuje *globální terorismus* (GT), jehož sítě jsou rozprostřeny po celém světě, mají globální rozměr. (Eichler 2007: 143-243) Jejich cílem je zasadit co nejtěžší ránu těm, kteří jsou hybnou silou procesu globalizace. I v době globálního terorismu však nadále pokračují aktivity jak mezinárodního, tak i národního terorismu.

Beckova sociologická charakteristika globálního terorismu

Sociologickou charakteristikou globálního terorismu se podrobně zabýval především Ulrich Beck. Při zpětném pohledu na jednotlivé etapy terorismu napsal, že schopnost kteréhokoli státu čelit hrozbě spočívá nikoli na jeho síle (force), ale především na jeho moci (power). V případě globálního terorismu ale nastává zásadní změna – „odhodlanost použít vlastní život jako zbraň zcela znehodnocuje nástroje síly státu tváří v tvář teroristům a ti tak získávají nekonečnou převahu a tím pádem i obrovskou moc“. Uplatňuje se přitom hra

² Hodnocení terorismu jako rizika přinesla Nová strategická koncepce NATO, schválená na římském summitu v roce 1991.

³ Blíže viz: Eichler, J.: Comment apprécier les menaces et les risques du monde contemporain. In: Défense nationale, mai 2004, s. 161-172.

⁴ D. Rapoport připomíná, že zlomovým mezníkem byla zdrcující porážka armád tří arabských států v tzv. Šestidenní válce s Izraelem v roce 1967. Armády arabských států ztratily důvěryhodnost a na scénu vstoupili teroristé, kteří tvrdili, že za zájmy arabského lidu dokáží bojovat účinněji než vojáci.

s nulovým součtem: náhlý nárůst své moci teroristé dosahují při souběžném výrazném oslabení moci zasažených a překvapených států, které je tím větší, čím katastrofičtější jsou důsledky jejich úderu a čím vážnější je jejich celosvětový dopad. (Beck 2005: 21-22)

Dále Beck uvádí, že nástupem globálního terorismu se roztočil kruh chování, jenž je v rozporu se zájmy civilizace (circle of decivilisation). Ten se nejprve projevuje v naprosté antihumánnosti a nemorálnosti teroristických aktů. Tím je ale ovlivněna i následující odpověď: ochrana vlastního obyvatelstva se pro Bushovu administrativu stala důvodem, aby se zcela odklonila od zásad mezinárodního práva, které bylo koncipováno pro mezistátní vztahy. Takový postup je podle Becka v rozporu s civilizačním posláním státní síly (decivilisation of state force). Tím se Beck dostává ke koncepci „válka proti terorismu.“ Její novum spočívá v elasticitě koncepcce nepřítel a v jejím radikálním rozšíření až na úroveň teroristického nepřítel. Výsledkem je, že „nikoli vyhlášení války ze strany nepřátelského státu, ale jednostranné vyhlášení tzv. ohroženého státu rozhoduje o tom, kdo bude příští nepřítel a proti komu bude směřovat vojenská intervence“. (Beck 2005: 24)

2. Hlavní aktéři mezinárodní bezpečnosti v době globálního terorismu

Dnem 11. 9. 2001 se v rámci celosvětové sítě mezinárodních bezpečnostních vztahů vytvořila nová konfliktní dvojice. Na jedné straně to je síť al-Kajdá, kterou vytvořil Usáma bin Ládín, na straně druhé pak administrativy USA z let 2001 – 2009, v jejichž čele stál 43. prezident USA G. W. Bush. Tito dva aktéři se v prvním desetiletí 21. století vyprofilovali jako protivníci na život a na smrt a jako odhodlaní vůdcové, naprosto přesvědčení jak o své pravdě, tak i o správnosti svého postupu.

Zásadní inspiraci pro tuto část textu představuje Anthony Giddens a jeho koncept kompetentního, vědomého aktéra vyznačujícího se dvěma základními charakteristikami: knowledgeability a capability. (Giddens 1984) Právě tento koncept dává možnost, jak vysvětlit základní rozdíl mezi státy na jedné straně a teroristickými organizacemi jakožto nestátními činiteli na straně druhé. Oba činitelé jsou srovnatelní v první Giddensově charakteristice, tedy v knowledgeability – oba mají svoji nespornou zásobu vědění a zkušeností a schopnosti reflexe. Ale o to větší rozdíly jsou ve druhé rovině, tedy v capability. Státy disponují všemi zdroji, včetně vojenských, a proto často uplatňují přímou strategii. Naproti tomu teroristické organizace mají zdroje omezené, a proto sázejí především na nepřímou strategii, zejména pak na úderů na bezbranné civilní obyvatelstvo – tato základní charakteristika chování platí ve všech vývojových etapách terorismu a zvláště pak v té současné.

Bushova volba mezi dvěma dílčími proudy kulturního kapitálu

G. H. Bush a Usáma bin Ládin mají vedle naprosté vzájemné nesmiřitelnosti některé důležité společné rysy. Oba dva jsou nositeli kulturního kapitálu tradičně bohatých a politicky velice vlivných rodin středních a vyšších vrstev, z nichž oba dva vzešli. Navíc se shodují i v tom, že oba dva se v rozhodujících okamžicích od svých rodin odklonili.

Jacob Weisberg ve své monografii (Weisberg 2008) napsal, že v případě G. W. Bushe se slévají dva dílčí proudy kulturního kapitálu. Prvním z nich je dlouhá tradice Bushů, skromných a státní službě oddaných protestantů z Nové Anglie. Druhý dílčí proud tvoří Walkerové, katolíci z Marylandu, v jejichž tradici je sobectví, dravost zbohatlíků a také unáhlené rozhodování ve vypjatých situacích, ať už životních či politických. Samotný G. W. Bush původně chtěl v plném rozsahu čerpat z kulturního kapitálu dynastie Bushů, ale opakovaně selhal: nedokázal se svému otci vyrovnat ve sportu, ve vzdělání ani v charakterových vlastnostech. Když si to uvědomil, stal se z něho opozičník odhodlaný čerpat z walkerovského kulturního kapitálu. Obklopil se řadou tzv. duchovních příbuzných, kteří vyznávali stejný přístup k politice. Novým bratrem se mu stal Karl Rove, Condoleeza Rice zaujala místo duchovní sestry, novým otcem se stal D. Cheney a na místo myšlenkových předchůdců si Bush vybral W. Churchilla a R. Reagana (oslavovaný symbol tzv. hard – line policy).

A další americký autor Jacob Heilbrunn dodává, že G. W. Bush se ještě před nástupem do úřadu prezidenta USA dostal pod určující myšlenkový vliv neokonzervativců, jejichž kulturní kapitál je plně založen na přesvědčení, že „utlačovaná menšina, pokud je vyzbrojena pravdou, může změnit historii“⁵. Rozhodující chvíle pro Bushovo splnutí s neokonzervativním proudem přišla po 11. 9. 2001, kdy „jenom neokonzervativci měli v rukou takové šablonovité vysvětlení, které plně vyhovovalo prezidentově temperamentní povaze“. (Kaplan 2008) Ono šablonovité vysvětlení bylo následující: největší hrozbu pro mezinárodní bezpečnost představují nedemokratické a zejména pak diktátorské režimy. Jejich špatné vnitřní uspořádání se promítá i do jejich zahraniční politiky – narušují mezinárodní stabilitu, bezpečnost a mír. Proto je třeba tyto režimy odstranit a svět se stane bezpečnějším. Toto vidění světa po skončení studené války dostalo název Regime Change Policy, tedy strategie odstraňování nepřátelských režimů. Bushově administrativě nabízelo jasný návod, jak se zachovat po teroristických útocích ze dne 11. září 2001 – nejprve cestou vojenského úderu svrhnout tálibánský režim v Afghánistánu a posléze i Sadámův režim v Iráku. Podle jednoho z nejradiálnějších autorů neokonzerva-

⁵ Garfinkle Adam: Bye Bye Bush; What History Will Make of 43. Foreign Affairs Mar/Apr 2008, Vol. 87, Iss. 2, p. 146.

tivců dokonce dnem 11. 9. 2001 byla zahájena čtvrtá světová válka⁶. (Podhoretz 2007)

Bushova strategie GWOT

Dominantním rysem strategie Bushovy administrativy se téměř bezprostředně po 11. 9. 2001 stal velký důraz na vojenské nástroje a metody boje, díky nimž lze velmi rychle a účinně svrhávat diktátorské režimy⁷. Je zakotven v několika strategických dokumentech z let 2002 – 2006⁸, které vysvětlují charakter hrozby terorismu a stanovují konkrétní opatření, jak mu čelit. Souhrnný oficiální název této strategie zní *Global War on Terror* (GWOT). Jejich základním společným jmenovatelem je důraz na tzv. preempci, tedy na předstihující úder. Ty mají být zasazovány ve dvou případech: když už nelze uplatňovat odstrašování, protože by nefungovalo⁹, anebo když by bezpečnostní hrozby spojené s případným použitím ZHN byly velmi vážné a naléhavé a obsahovaly by potenciál škod nedozírných rozměrů. Bushova strategie tak byla dosud nejaktivističtější podobou toho, čemu odborníci na sociologické přístupy k mezinárodní bezpečnosti (Hyde – Price 2007: 34) říkají „milieu shaping“, tedy formování vnějšího prostředí podle vlastních představ. Milieu shaping ve strategii GWOT bylo neobyčejně rozsáhlé a dostalo název Great Middle East – mělo totiž zcela změnit veškerý islámský svět, od Maroka po Afghánistán a od Turecka po severní Súdán. Jeho cílem bylo prosadit se ve vnitřní i zahraniční politice všech zemí tohoto rozsáhlého regionu a zabránit takové zásadní změny, které by zajistily, že nebude hrozbou pro USA a jejich strategické zájmy.

Pokud jde o sociologickou dimenzi Bushovy strategie, Dimitri Simes, president of the Nixon Center in Washington, ji výstižně charakterizoval jako „globální sociální inženýrství“ spočívající na „nové utopické vizi“, že USA jsou oprávněny a zároveň s tím i povinny šířit po celém světě demokracii. (Simes 2003: 95) Brent Scowcroft, bezpečnostněpolitický poradce prezidentů Forda a G. Bushe staršího, doplnil, že Bushovo globální sociální inženýrství vycházelo z přesvědčení, že „pouze američtí politikové vědí, co je třeba udělat pro dobro zbytku lidstva“... a že jednostranný postup „může vést k dobrým výsledkům, které potom ostatní národy ocení a uznají, že jsme se vydali správným směrem. (Scowcroft 2007: 4-6)

⁶ Třetí světovou válkou v jeho pojetí byla studená válka, kdy USA jednoznačně zvítězily nad komunismem.

⁷ Blíže viz: Eichler, J.: La guerre globale contre le terrorisme et ses conséquences pour les relations auto – américaines. In: La revue internationale et stratégique/automne 2006, s. 7-18.

⁸ Jde o následující dokumenty: Národní strategie USA (National Security Strategy of the United States of America) ze září 2002, Národní strategie boje proti šíření zbraní hromadného ničení (National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction) z roku 2002, Národní strategie pro vítězství v Iráku (National Strategy for Victory in Iraq) z listopadu 2005 a Národní vojenská strategie války proti terorismu (National Military Strategic Plan for the War on Terrorism) z února 2006.

⁹ Jejich cílem by byly buďto nestátní organizace, nebo tzv. darebácké státy, které logiku odstrašování prostě nepřijímají.

GWOT z pohledu Giddensova konceptu pravidel a zdrojů

Je zcela bez diskuse, že teroristické útoky dne 11. 9. 2001 byly zcela neospravedlnitelnou formou strategie (mnohem) slabšího proti (mnohem) silnějšímu. Velkou inspirací pro jejich hodnocení je Giddensova teorie strukturace, zejména pak důraz na uplatňovaná pravidla a mobilizované zdroje. Jejich uplatnění na 11. 9. 2001 ukazuje, že al-Kajdá a její vůdce Usáma bin Ládín navázali na základní pravidlo terorismu – naplánovali úder na civilní cíle s vysokou koncentrací potenciálních obětí, jejichž celkový počet sliboval událost celosvětového významu a dlouhodobého dopadu. Přitom se obešli s relativně skromnými alokativními zdroji: „chudě vyzbrojení jedinci vyzvali, překvapili a zranili dominantní světovou supervelmoc“. (Hoffmann 2002: 104) O to více mobilizovali zdroje autoritativní – k radikalizaci milionových mas muslimů v celém světě využili myšlenku, že globalizace je nespravedlivý proces, protože v ekonomické i politické rovině zvýhodňuje Západ a znevýhodňuje muslimský svět – udržuje jej v podřadném postavení a podporuje zprofanované odpadlické režimy.

Mobilizace všech dostupných zdrojů byla typická i pro administrativu 43. prezidenta USA. Ta měla na rozdíl od al-Kajdá k dispozici v postatě neomezené alokativní zdroje, především pak ekonomickou a finanční sílu a nejmodernější a nejsilnější armádu světa, připravenou k rychlému a silnému úderu na kterémkoli místě planety. Zároveň s tím nasadila všechny techniky a postupy umožňující mobilizaci všech dostupných autoritativních zdrojů. Zvlášť velké úsilí vynaložila na využití všech hlavních proudů americké bezpečnostní a strategické kultury a na mobilizaci zpravodajských služeb.

Strategická kultura a bezpečnostní kultura jsou důležitými sociologickými pojmy konstruktivistické školy. J. Snyder je na konci 70. let vysvětlil jako „souhrn myšlenek, podmíněných emocionálních odpovědí a způsobů zavedeného chování, které národní strategické komunity získaly studiem nebo napodobováním“. (Snyder 1977) Vzápětí po skončení studené války K. Booth navázal závěrem, že strategická kultura se vždy přizpůsobuje vnějšímu prostředí a hrozbám použití síly. (Booth 1990) A K. Longhurst doplnil (Longhurst 2004), že ústřední úlohu při uplatňování strategické kultury hrají elity a nejvyšší političtí činitelé (policymakers).

Zdroje bezpečnostní kultury 43. prezidenta USA

Pokud jde o americkou strategickou a bezpečnostní kulturu, jejími hlavními historickými proudy jsou: Hamiltonovci, Wilsonovci, Jeffersonovci a Jacksonovci (Mead 1999 – 2000), přičemž každý z nich má v přístupu k národní bezpečnosti svá ustálená pravidla, spočívající na zavedených postupech a technikách. Bushova administrativa čerpala téměř ze všech. Z prvních si

převzala především důraz na silnou a důraznou zahraniční politiku, jejímž klíčovým nástrojem je „kompetentní armáda“. Na Wilsonovce navázala důrazem na demokracii jakožto nejlepší řešení problémů dnešního světa, ale zcela zavrhl její důraz na mezinárodní právo a úlohu mezinárodních organizací. Od Jacksonovců, bez nichž nemůže žádná americká vláda rozpoutat žádnou významnější válku, si osvojila důraz na silnou odpověď a především pak závěr, že ten, kdo napadne USA, musí být co nejsilněji a nejrychleji rozdrčen. A zcela se odvrátila od Jeffersonovců, kteří odmítají militarismus a avanturismus v zahraniční politice a snaží se vyhýbat účasti na mezinárodních konfliktech. Vyhlášení strategie GWOT tedy bylo výsledkem využití zásad a pravidel hamiltonovského a jacksonovského proudu americké strategické a bezpečnostní kultury. Jeho důležitou součástí bylo i velmi účelové nakládání s pravidly wilsonovského proudu.

Dalším významným mobilizovaným autoritativním zdrojem bylo působení na zpravodajskou komunitu USA. Na konci roku 2002 a na počátku roku 2003 uskutečnil R. Cheney několik návštěv sídla CIA, které měly demonstrativní či dokonce zastrašovací poslání. (Freedman 2004: 28) Navíc po celou dobu příprav vojenského úderu na Irák pracovala v Pentagonu zvláštní skupina (Seymour 2003), jejímž úkolem bylo důkladně vyhodnocovat všechny zprávy přicházející ze CIA a z DIA (Defense Intelligence Agency) a dávat jim takovou konečnou podobu, která by co nejvíce odpovídala stanovenému politickému zadání. (Hosenball – Isikoff – Thomas 2003) Vyvrcholením tohoto přístupu k arzenálu iráckých ZHN se stalo Rumsfeldovo vyjádření, že nedostatek důkazů o těchto zbraních není důkazem, že tyto zbraně tam skutečně nejsou („absence of evidence is not the same as evidence of absence“). (Freedman 2004)

Patron proti brokerovi, broker proti patronovi

Jestliže Usámu bin Ládina a G. W. Bushe porovnáme z pohledu sociologického, který nastínil Jeremy Boissevain (Boissevain – Friends and Friends 1974), ukáže se, že počínaje rokem 2001 proti sobě stanuli broker a patron. Usáma bin Ládín se dominantně choval jako broker, částečně i jako patron, zatímco G. W. Bush se dominantně profiloval jako patron a částečně postupoval jako broker.

G. W. Bush v roli patrona disponoval takovými alokativními zdroji prvního řádu, které se v roce 2001 zdály být téměř neomezené. USA v té době byly dlouhodobě nejbohatším státem světa, jejich GDP přesáhl hodnotu 11 trilionů USD, což byl téměř pětinašobek německého, šestinašobek britského či francouzského a téměř čtyřicetinásobek GDP Saúdské Arábie¹⁰. Obrovský

¹⁰ The World Almanac and book of facts 2005, p. 112.

význam se přikládal vojenské síle – USA na počátku 21. století na vojenské účely vydávaly téměř 300 mld. USD, což bylo téměř 40% celosvětových výdajů na zbrojení¹¹. G. W. Bush měl jako vrchní velitel k dispozici celkem 1,4 mln. profesionálních vojáků plus 1,2 mln vycvičených a dobře připravených záloh. Nejvýznamnější složku pro potřeby nasazení v zámoří představovalo pozemní vojsko o síle 477 800 vojáků a zálohy Národní gardy s počtem 357 000 vojáků. V jejich výzbroji bylo 7 600 moderních bitevních tanků a 6 700 bojových obrněných vozidel.

Další údernou složku tvořily 3 divize námořní pěchoty (celkem 171 000 vojáků) vyzbrojených především tanky Abrams a lehkými bojovými obrněnými vozidly. Významným zdrojem bylo vojenské letectvo (350 000 vojáků) s celkovým počtem 208 bojových letounů dalekého dosahu (především typy B-52 H, B-1B a B-2A) a vojenské námořnictvo o celkovém počtu 366 000 vojáků a v jejich výzbroji především 12 letadlových lodí a další důležitá plavidla pro nasazení vojáků na kterémkoli místě planety¹². G. W. Bush celkově disponoval „takovou vojenskou silou, která mu dávala možnost rychle odstranit každého konvenčního protivníka, který by se postavil do cesty.“ (Michta 2008: 58) Bushův důraz na využívání zdrojů prvního řádu snad nejméně ze všech autorů zhodnotil F. Fukuyama, když napsal, že od počátku šlo o „rozhodnutí použít sílu raději dříve než později, upřednostňování tvrdé síly před jemnou silou...bojové činnosti vysoké intenzity před poválečnou rekonstrukcí a vojenských výdajů před rozvojovou pomocí“. (Fukuyama 2006: 63)

Zároveň s tím se však *G. W. Bush*, zejména v letech 2002 – 2003, *částečně choval i jako broker*, jako obchodník s důvěrou. Manipuloval především s politiky a s důvěrou americké veřejnosti, což se projevilo v několika směrech. Především to byla přímo ukázková sociální konstrukce bezpečnostní hrozby, vyjádřená ve dvou klíčových Bushových projevech pronesených v říjnu 2002. V projevu k senátorům řekl: „Víme, že Irák a teroristická síť al-Kajdá mají jednoho společného nepřítele – jsou jím USA...po 11. září 2001 se Saddám Husajn nelíčeně radoval z teroristických útoků na Ameriku.“¹³ A v projevu v Cincinnati dne 7. 10. 2002 dodal, že nelze čekat na konečný důkaz, na kouřící zbraň, protože by měla podobu jaderného hříbu. (Tamtéž) Dnes již celý svět ví, že ani jedna z těchto sociálních konstrukcí vůbec neodpovídala skutečnosti. A tak se nejméně za celou dobu od skončení studené války potvrdil závěr konstruktivistů, že pojmy jako bezpečnost či hrozba jsou stále častěji výsledkem sociálních konstrukcí. Ukázalo se, že „pojem existenciální hrozba (a z toho odvozovaná mimořádná odpověď) ve velké míře závisí na tom, kdo je referenčním objektem“. (Kirchner – Sperling 2007: 7)

¹¹ The Military Balance 2001/2002, s. 299-304.

¹² The Military Balance 2001/2002, s. 19-24.

¹³ dostupné na <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/10/20021007-8.html>.

Druhým směrem Bushova brokerského postupu byl nátlak na zpravodajské služby, aby pracovaly takříkajíc na zakázku, tedy aby dodávaly důkazy, že Saddám Husajn stál za úderu dne 11. září 2001. Dnes se již zcela spolehlivě ví, že právě „zpravodajská hodnocení hrála při ospravedlňování války proti Iráku v roce 2003 tak důležitou úlohu jako nikdy předtím“. (Freedman 2004: 8) Nedílně s tím postupovala i marginalizace těch, kteří vyjadřovali pochybnosti o oficiálních argumentech, nebo varovali, že Američany v Iráku čeká silný odpor a nesmírně nákladná činnost při poválečné obnově. Autory takových varování byli např. Conrad Crane a Andrew Terrill z U. S. Army War College nebo Ted Carpenter z Cato Institute. (Preble 2007: 95) Tento klíčový směr Bushova působení v roli patrona dodnes vyvolává nejvážnější výhrady, a to především v samotných USA. Jedno z nejtvrdějších hodnocení dokonce dochází k závěru, že „dnes nemůžeme s jistotou říci, zda Bush ve věci Iráku lhal. Při přípravě invaze proti jiné zemi mohl buďto veřejnosti zatajit životně důležité skutečnosti, nebo ji mohl vést k tomu, aby uvěřila věcem, které se nezakládaly na pravdě. Obě možnosti jsou stejně špatné“¹⁴.

A konečně třetím, zvláště důležitým směrem byla manipulace s důvěrou mnoha dlouholetých spojeneckých zemí. V době vrcholících příprav na operaci Iraqi Freedom (OIF) se G. W. Bush a jeho administrativa jednoznačně orientovali na země, které podporovaly jejich postup, a zároveň s tím vůbec neskrývali „opovržení vůči všem zemím, které nepodporovaly jejich politická rozhodnutí“. (Fukuyama 2008: 64) Tímto přístupem G. W. Bush jako patron celosvětové války proti terorismu (GWOT) začal generovat erozi sociálního kapitálu tvořeného transatlantickým spojenectvím mezi USA a Evropou. Necelý rok po ukončení OIF se v klíčových zemích NATO uskutečnil výzkum veřejného mínění, jehož ústřední otázka zněla: vlády USA a Velké Británie lhaly, nebo byly špatně informovány? Výsledek byl nemilosrdný: Francouzi odpovídali v poměru 82 % : 15 %, Němci 69 % : 22 %, Britové 41 % : 48 %¹⁵.

Usáma bin Ládín se jako broker choval z toho důvodu, že ve srovnání s G. W. Bushem má velice omezené zdroje prvního řádu, nemá žádnou regulérní armádu. Naproti tomu má nekonečné bohatství zdrojů druhého řádu. Je to především působení na referenční objekt, důraz na myšlenku, že islámský svět se musí vymanit ze zhoubného vlivu Západu. Jejím častým opakováním získal obrovský vliv na muslimy v celém světě, včetně těch, kteří se již narodili v zemích EU. To mu dalo možnost, aby se dlouhodobě choval jako obchodník s důvěrou islámského světa na počátku 21. století. Stamiliony muslimů využíval jako nekonečnou základnu, jejich pocity ponížení a bezmoci se pro něho staly téměř nevyčerpatelným zdrojem pro mobilizaci sociálního kapitálu. Systematicky tak pracoval v oboru spekulací a nadějí.

¹⁴ Bush, Cheney and the truth about the war. International Herald Tribune, 6. 6. 2008.

¹⁵ International Herald Tribune, 17. 4. 2004.

Zároveň s tím se ale Usáma bin Ládín choval *částečně i jak patron*. Především využíval své finanční zdroje nahromaděné v předchozí podnikatelské činnosti, přičemž jeho rozvětvená rodina uskutečnila dlouhou řadu významných obchodů právě s rodinou Bushů. Nedílně s tím se Usáma plně spoléhal na své základny v Pákistánu a v Afghánistánu. A v neposlední řadě postupoval jako vůdce všech muslimů, kteří sdílejí závěr, že globalizace je nespravedlivý proces, který ponižuje islámský svět. Při využívání všech těchto zdrojů nejvyšší činitel al-Kajdá od samého počátku postupoval především jako ideologický vůdce. Neměl k dispozici žádnou pravidelnou armádu ani pevně strukturovanou mezinárodní instituci, a tak vsadil na myšlenkové ovládní neinstitutionalizované mezinárodní sítě. Rozhodl se, že k teroristickým útokům bude navádět především cestou ideologických vzkazů. (Porter 2009: 296) Jejichž základem byla stejná metoda, kterou uplatňoval G. W. Bush – hierarchizace nepřátel. Jestliže G. W. Bush vyhlášoval tzv. osu zla, tak Usáma jako jeho protihráč spoléhal, že když nějaký stát zařadí na nejvyšší místo v seznamu nepřátel islámský svět, bude jen otázkou času, kdy se třeba i samovolně najde skupina fanatiků, která připraví a uskuteční teroristický úder. Dnes již víme, že tato strategie se uplatnila v řadě případů (zejména Madrid 2004 a Londýn 2005) a ty také budou podrobněji zhodnoceny v dalších částech tohoto textu.

3. Sociální sítě hlavních aktérů mezinárodní bezpečnosti v době globálního terorismu

Sociální síť islámského světa na počátku 21. století je velice rozsáhlá. Tvoří ji téměř jedna šestina všeho lidstva, miliarda lidí, která je více či méně zasažena pocity křivdy, nespravedlnosti a bezmoci tváří v tvář silící přítomnosti a zejména pak vlivu Západu. Tato síť obsahuje téměř nevyčerpatelné zdroje druhého řádu, ze kterých mohou libovolně těžit všichni brokeři, kteří se postavili do čela sítě globálního terorismu. Při jejím zkoumání je velice inspirativní zakotvená teorie (Strauss – Corbinová 1999: 71-79) se svým důrazem na příčinné podmínky, kontext a intervenující podmínky.

Pokud jde o *příčinné podmínky*, velkou inspiraci představuje Ralf Dahrendorf a jeho teorie konfliktu, která pojednává o třech etapách: strukturace výchozí situace, uvědomění si latentních zájmů a vytváření konfliktů. (Dahrendorf 1963: 218-220) V první etapě se podle Dahrendorfa utvářejí základní podmínky konfliktu, začínají působit dva agregáty nositelů sociálních pozic, jež vytvářejí dva protivníky v rámci konfliktu.

Vydeme – li z Dahrendorfa, pak uvidíme, že strukturace výchozí situace začala už koncem 19. století a pokračovala v první polovině 20. století, kdy byly v rámci britského impéria vytvořeny nové státní celky typu Kuvajt a stanovovány umělé hranice a sféry vlivu typu Curzonovy nebo Durandovy

linie, jejichž společnou pohnutkou byla zásada „rozděl a panuj“. Na jedné straně stál Západ, zejména Velká Británie, jež ekonomicky pronikala do islámského a prioritně pak do arabského světa (za všechny symboly jmenujme výstavbu bagdádské dráhy) a zároveň s tím prosazovala politickou korupci tamních mocenských elit. Na straně druhé vznikala nejružnější hnutí odporu, jež v naprosté většině působila ilegálně a uchýlovala se k teroristickým metodám boje.

Druhá etapa nastala po skončení studené války, kdy USA, jež po suezské krizi 1956 s konečnou platností vystřídaly Velkou Británii v pozici státu s dominantním vlivem na muslimský svět, vystupňovaly svoji politiku podpory zprofanovaných autoritativních režimů, jejichž symboly se staly především Saúdská Arábie, Egypt a Pákistán. V reakci na tuto politiku se v této etapě v muslimském světě vytvářely zájmové skupiny, které usilovaly o zásadní změny ve vnitřní i zahraniční politice svých států. Jejich nejvýraznějším představitelem se stalo Muslimské bratrstvo, uplatňující násilné a také teroristické metody bojové činnosti. V nich se odráželo sílící napětí mezi dvěma stranami stupňujícího se konfliktu. Na jedné straně stály USA a úzké proamerické vrstvy muslimských politiků, na druhé straně pak široké vrstvy muslimů a militantní a teroristické organizace, pro které již v této etapě neexistovala šance alternativního uspokojení.

A konečně třetí etapa, tedy vytváření konfliktu, nastala na samém konci 90. let 20. století, kdy se dominantní silou protiamerického odporu islámského světa stala al-Kajdá pod vedením Usámy bin Ládina. Ta již zahájila otevřený násilný boj, jež začal útoky na vojenská plavidla USA, pokračoval úderem proti americkým velvyslanectvím, aby vyvrcholil rozsáhlými teroristickými útoky dne 11. 9. 2001. V odpovědi na tyto útoky tehdejší americká administrativa na maximum vystupňovala násilnou dimenzi konfliktu tím, že vyhlásila tzv. globální válku proti terorismu (GWOT) a v jejím rámci uskutečnila dvě velké vojenské operace v muslimském světě: Enduring Freedom 2001 (OEF) a Iraqi Freedom 2003 (OIF).

Pokud jde o *kontext nástupu globálního terorismu*, první celosvětově diskutovanou otázkou se stala motivace úderů ze dne 11. 9. 2001. Při hledání odpovědi na tuto otázku je velkou teoretickou inspirací dílo Marka Granovettera, jmenovitě pak teorie embeddedness. (Granovetter 2000) Podle ní je každé rozhodování a také jednání zasazeno a ukotveno v širším historickém, sociálním, politickém a kulturním kontextu. To plně platí i pro dvě základní hodnocení. Podle prvního z nich byly útoky ze dne 11. 9. 2001 úderem sil zla proti silám dobra. Tento názor razil především G. W. Bush, přihlásili se k němu T. Blair, J. M. Aznar a také V. Havel. A druhé hodnocení říká, že 11. září 2001 bylo odvetou za politiku USA v islámském světě po roce 1990.

Při posuzování těchto dvou základních názorů jsou velice inspirativní přístupy Jamese Colemana a zejména pak jeho teorie komunitního ducha sítí. Z tohoto úhlu pohledu nesmírně důležitou úlohu sehrála velká socializace a radikalizace islámského světa po roce 1990. Trvale silící odpor proti realpolitik USA, zejména pak proti cynické podpoře zdiskreditovaných režimů v Saúdské Arábii, Egyptě, Pákistánu a dalších zemích zesílilo vnitřní pouto a upevnil se komunitní duch islámského světa, který má dvě základní charakteristiky, negativní a pozitivní.

Negativní stránka se vyznačuje kategorickým odporem proti politickému vměšování Západu a zejména pak USA do uspořádání islámského světa, proti vnucování politických modelů, mravních hodnot a jejich exponentů a samozřejmě i proti vojenské přítomnosti Západu v muslimském světě. Nejvíce členů stojících ve vedení bin Ládiny organizace al-Kajdá se rekrutuje právě z nejproblémovějších zemí islámského světa se zkompromitovanými režimy. V protikladu ke strnulosti proamerických režimů volají do boje za zlepšení života těch, kteří se stali obětí globalizace. Způsob, jakým zneužívají situace svého referenčního objektu, proto dostal název „victimologie“¹⁶. Tento způsob jednání může těžit především z té skutečnosti, že „ti, kteří jsou jak chudí, tak i vykořeneční, mohou v terorismu spatřovat možnost pomsty i sebeocení“ (Hoffman 2002: 112)

Pozitivní stránka komunitního ducha současného islámského světa se projevuje zesílením ochoty plnit závazky vůči islámskému světu jako referenčnímu objektu, a to i za cenu té nejvyšší oběti, tedy cestou sebevražedných atentátů. To je obrovský, téměř nekonečný kapitál, který je k dispozici těm sítím a jedincům, kteří v sobě najdou odhodlání a schopnosti pro to, aby jej náležitě užívali, ale i zneužívali ve svůj prospěch.

Pokud jde o *intervenující podmínky*, ústřední otázkou je, proč byl zvolen úder právě na USA. Při hledání odpovědi na tuto otázku je velkou inspirací analýza Petera Bergena z New American Foundation. Ten při diskusi k pátému výročí 11. 9. 2001 napsal, že USA se vlastně staly „vedlejší škodou v rámci občanské války uvnitř světa politického islámu“¹⁷. Tuto válku podle něho rozpoutali stoupenci islamistického uspořádání muslimského světa (bin Ládín a spol.) proti tzv. odpadlickým režimům symbolizovaným Saúdskou Arábií, Mubarakovým Egyptem, Mušarfovým Pákistánem. USA byly za cíl úderů zvoleny proto, že dlouhodobě a neobyčejně vydatně podporovaly právě ony „odpadlíky“.

Intervenujícími podmínkami byl silně ovlivněn i *mysl úderů* ze dne 11. 9. 2001. Stephen M. Walt, profesor na Kennedy School of Government na Harvardově universitě (Walt 2005: 105-120), za hlavní smysl soudobého

¹⁶ Arabs and America. The Washington Post, 12. 10. 2001.

¹⁷ 9/11/06: Five Years On: A Symposium. In: National Interest, Sept/Oct 2006, s. 27.

terorismu označil snahu sítě globálního terorismu potrestat USA za jejich zahraniční politiku, která je v arabském světě vnímána jako nespravedlivá (unfair foreign policy), a tak vyvolává silící protesty a odpor. Terorismus podle něho není negací amerických hodnot jako takových, ale především jejich nesprávného prosazování. Je to podle něho násilné vyjádření odporu vůči rozhodování a jednání amerických elit.

Smysl teroristických úderů ze dne 11. 9. 2001 velice těsně souvisí s referenčním objektem a ten má neobyčejně silný nacionalistický rozměr. Přední americký autor Robert Pape (Pape 2005: 104) dokonce používá výraz střet nacionalismů: hlavním motivem a také hybnou silou globálního terorismu na počátku 21. století není islámský fundamentalismus, ale je jím nacionalismus. Jejím ústředním cílem je donutit Západ a zejména pak USA, aby přestaly jednostranně podporovat Izraelce proti Palestincům, aby skoncovaly s praxí politického vměšování a vojenské přítomnosti v islámských zemích a aby ukončily okupaci Iráku.

Robert Pape uvádí dva zásadně důležité argumenty. První říká, že al-Kajdá neudeřila na žádný stát, který se nenechal zatáhnout do americké politiky vůči islámskému světu. A tentýž argument používá i Philip Gordon, jehož poslední monografie o terorismu vzbudila celosvětovou pozornost. (Gordon 2007) Gordon uvádí, že není náhodou, že al-Kajdá nikdy neudeřila na takové státy, jakými jsou Švédsko, Švýcarsko, Rakousko. Druhý Papeův argument zní, že nacionalisticky motivovaný odboj proti okupaci probíhá i jinde: Tamilští tygři si počínají velmi podobně, i když nejsou islámského vyznání a stejně tak Kurdové zasazují teroristické údery na tureckém území, přestože jejich obětí jsou lidé stejného, tedy islámského vyznání. Z toho mu vyplývá, že organizování sebevražedných atentátů je vlastně svébytnou formou „state – based approach“. Je nástrojem, jak si nepřímou vynutit, aby jeden stát a případně i jeho spojenci přehodnotili podstatu a formy své angažovanosti v jiných státech a aby především ukončili jejich okupaci.

Z realistických, státocentristicky založených pozic Pape hodnotí i využívání muslimské ideologie ve strategii islámského terorismu na počátku 21. století. Je to podle něho faktor, který má umocňovat boj za dosažení primárních nacionalistických záměrů, tedy především ukončení politického vměšování a vojenské přítomnosti USA v islámském světě. Z těchto pozic pak na al-Kajdá nahlíží jako na „nadnárodní vojenskou alianci, která spolupracuje v boji za národní osvobození od toho, co se považuje za imperiální hrozbu“. (Pape 2005: 104)

Robert Pape své zevrubné hodnocení uzavírá, že „terorismus je sérií útoků zasazovaných s cílem donutit konkrétní vládu k ústupkům. Pokračuje do té doby, než teroristé dojdou k závěru, že jejich cíle byly naplněny, nebo dospějí k závěru, že jejich úsilí nemá šanci na úspěch.“ (Tamtéž: 15-16) A samotný globální terorismus označuje za „extrémní strategii národního osvobození od

přítomnosti vojenských sil demokratických států na územích, která teroristé považují za svoji vlast“ (Tamtéž: 23)

4. Sociální kapitál hlavních aktérů mezinárodní bezpečnosti v době globálního terorismu

Základy sociálního kapitálu globálního terorismu v letech 2001 – 2004

Farhad Khosrokhavar, profesor Vysoké školy sociálních studií v Paříži (L'École des hautes études en sciences sociales – EHESS), tvrdí, že islámský svět se v době globalizace přeměnil v jakousi celosvětovou ummu (společenství islámských věřících), která všeobecně sdílí myšlenku, že svět, kterému dominuje Západ, je zkorumpovaný a nedůstojný z hlediska muslimských hodnot. Takový stav je podle mínění muslimů třeba změnit, přičemž závažnost zkorumpovanosti dává ospravedlnění, aby se užívaly jakékoli prostředky. V důsledku toho se do kvalitativně zcela nové roviny dostal náhled muslimského světa na sebevražedné atentáty. Ty se pro řadu zbědovaných a v beznaději žijících muslimů staly cestou k tomu, aby se alespoň po smrti dostali do řad muslimské elity. Na jejich sebeobětování se totiž nahlíží jako na „altruistickou sebevraždu v zájmu muslimské komunity“ (Khosrokhavar 2005: 59-61) Přitažlivostí této myšlenky se vysvětluje i bezproblémový nábor mladých muslimů do řad teroristických organizací.

Khosrokhavarova analýza výstižně ukazuje, že právě muslimská diaspora se dnes vyznačuje nejvyšším stupněm odhodlanosti k naplňování očekávání druhých. To vytváří nevyčerpatelný sociální kapitál, jehož základní obecné rysy nejvýstižněji vysvětlil Pierre Bourdieu. (Bourdieu 1980: 2-3)

Sociální kapitál globálního terorismu je takřkajíc neustále k dispozici v celém islámském světě: na okupovaných palestinských územích, v Iráku, v Afghánistánu, v Sýrii, v Íránu, v Alžírsku, v Pákistánu a v neposlední řadě i v řadách početné islámské komunity v západním světě. Na okupovaných palestinských územích stačí opakovat, že USA se dlouhodobě angažují jako advokát Izraele a tím Palestince odsuzují do věčně podřadného postavení. (Kurtzer – Lasensky 2008) Pak již je jen otázkou času¹⁸, kdy se najdou jedinci, kteří půjdou do akcí, jejichž posláním je pomstít smrt jejich blízkých a přátel či zničená obydlí po úderech izraelských ozbrojených sil (IDF)¹⁹. V Iráku a v Afghánistánu se sociální kapitál mobilizuje důrazem na nezbytnost odboje proti vojenské okupaci, která je ponížením a znesvěcením svatých míst muslimského světa. V Pákistánu se hlavní formou mobilizace sociálního kapitálu stalo poskytování útočiště pro tálibánské bojovníky, kteří vedou nesmiřitelný boj na území Afghánistánu. Sýrie a Írán poskytují sociální kapitál

¹⁸ Simon, Steven: Middle East. Survival, vol. 51 no.1 February – March 2009, s. 222.

¹⁹ Tento argument se může začít znovu využívat po operaci Lité olovo, která proběhla ve dnech 27. 12. 2008 – 17. 1. 2009.

v podobě liknavosti a nedůslednosti při ostraze hranic s Irákem, čímž umožňují, aby do Iráku přicházeli další a další bojovníci z celého islámského světa i ze zemí Západu.

Z islámských komunit v západních zemích se rekrutují dva základní proudy sociálního kapitálu. První představují noví a noví desperáti, kteří po předchozím ideovém zpracování odcházejí do Iráku, aby tam aktivně bojovali. Druhým proudem jsou tzv. self – starters, kteří ve volném napojení na al-Kajdá uskutečňují teroristické úderý na tzv. evropské frontě²⁰. Těm stačí, když bin Ládín nebo někdo z jeho nejbližších spolupracovníků ve své fatwě označí konkrétní zemi za nepřítele muslimů a oni pak sami začínají s přípravou teroristických úderů.

Při uplatnění Granovetterovy teorie embeddedness na globální terorismus vyniká mobilizující dopad Usámových tvrzení, že „islámský svět je vystaven ponížení a degradaci..., že jeho synové jsou zabíjeni, je prolévána jeho krev, útočí se na jeho svatyně, nikdo ho neposlouchá, nikdo na něj nebere ohled“²¹. Tyto argumenty byly vypočítány především na získání podpory mladých muslimů, kteří zvláště silně propadají pocitům křivdy, nespravedlnosti, bezděje, od kterých už je jen velice blízko k extremismu a terorismu.

Úspěšnost těchto argumentů po určité době uznaly i tajné služby USA, když napsaly, že „pocity rozhořčení nad takovými jevy, jakými jsou korupce, nespravedlnost a strach z nadvlády Západu vedou ke strachu, pocitům ponížení a bezmoci... posilují nepřátelské postoje muslimů vůči USA a džihádisté toho všeho využívají“²². Islamisté pod ideovým vedením al-Kajdá mobilizují veškerý dostupný sociální kapitál islámského světa s cílem donutit USA, aby se stáhly z islámských zemí, aby přestali předurčovat jejich politiku a aby přestaly jednostranně podporovat Izrael proti Palestincům. Právě za tímto účelem se zaměřují na akumulaci energie a odhodlání svých členů po celém světě. Využívají skutečnosti, že řadoví muslimové trvale projevují poslušnost vůči uznávané autoritě, vůči nejvyšším činitelům al-Kajdá a inspirací pro ně jsou fatwy.

Usáma bin Ládín a jeho síť al-Kajdá na přelomu 20. a 21. století vytvořili obrovský sociální kapitál přemostující (bridging) celý islámský svět. Rozšířili v něm myšlenku, že je třeba něco učinit pro druhé v naději, že tato ochota se vrátí odjinud. Dosáhli přitom nevídané maximalizace: síť vztahů navázaných s celým islámským světem dokázali maximalizovat pro svůj osobní prospěch a zisk. Usáma se nakonec stal jedním z nejvýznamnějších činitelů mezinárodních vztahů na počátku 21. století.

²⁰ V Londýně v červenci 2005 jako tzv. self starters jednali mladíci, kteří se islámským přistěhovalcům narodili již v Británii a do útočné akce šli pod ideovým vlivem al-Kajdá, aniž by se předtím osobně setkali s jejími nejvyššími šéfy.

²¹ Blíže viz: Peter Bergen: Briefing Notes: What Were the Causes of 9/11, prospect, September 2006, p. 51.

²² Declassified Key Judgements of the National Intelligence Estimate: Trends in Global terrorism: Implications for the United States. April 2006. <http://www.dni.gov/press-releases/Declassified-NIE-Judgements.pdf>.

Vývoj sociálního kapitálu USA od roku 2001 do současnosti

Na intenzivní mobilizaci sociálního kapitálu se zaměřil také Usámův protihráč G. W. Bush. V prvních týdnech a měsících po 11. 9. 2001 cílevědomě využíval několika mimořádně příznivých skutečností. Tou první byl těžký otřes v celých USA – ten doslova sjednotil celé USA a vytvořil neobyčejně příznivé okolnosti pro G. W. Bushe a jeho administrativu²³. Druhou příznivou skutečností bylo rozsáhlé odsouzení barbarských útoků, které zaznívalo ze všech světadílů. Třetí příznivou skutečností byla celosvětová vlna solidarity s USA, kterou vyjádřily především všechny země NATO a EU. Nedlouho po nich se připojily také Japonsko, Austrálie, Rusko, Indie, Brazílie, ČLR a další a další země a mezinárodní organizace.

Při využívání mezinárodní solidarity se již při přípravě operace Enduring Freedom 2001 (OEF) stále více spoléhala především na vojenskou sílu USA, a tak stále promrhávala sociální kapitál na mezinárodněpolitickém poli. A to se dále zvýraznilo v době vrcholících příprav na OIF. Celkem 76 % dotázaných Rusů, 70 % Francouzů, 54 % Němců a 44 % Britů vyjádřilo názor, že za Bushovým válečnickým odhodláním stojí snaha zmocnit se irácké ropy²⁴. Další drolení mezinárodního sociálního kapitálu Bushovy administrativy nastalo v důsledku stále více budování tzv. koalice ochotných. Tímto postupem se Bush jako patron boje proti globálnímu terorismu „stále více odcizoval svým přátelům a spojencům ... a riskoval, že Spojeným státům vytvoří více nepřátel, než jich odstraní“. (Gordon 2007 – 2008: 18-19)

Na přelomu let 2002 a 2003 se evropské země tváří v tvář odhodlanosti a neústupnosti Bushovy administrativy rozdělily do několika skupin. První skupinu vytvořily tři státy, jež byly ochotny postup USA podpořit nejen politicky, ale také vojensky, tedy vysláním bojových jednotek. Každá z nich měla svoji vlastní motivaci. Britský premiér Blair se snažil jít cestou, jež by mu umožňovala udržovat na obě strany, tedy jak na USA, tak i na země, jež byly proti vojenské invazi do Iráku²⁵. Tehdejší španělský premiér J. M. Aznar i přes milionové protiválečné demonstrace usiloval, aby působil jako pevná opora G. W. Bushe²⁶. Nejvyšší polští činitelé prezident Kwasniewski a premiér

²³ Při využívání první příznivé skutečnosti se G. W. Bush zaměřil především na maximální možné využití převahy své strany v Kongresu. Dalším směrem jeho činnosti bylo úkolování tajných služeb USA. A v neposlední řadě Bushova administrativa využívala rozjitřené pocity americké společnosti k tomu, aby marginalizovala pochybovače a kritiky v USA.

²⁴ Time, 20. 1. 2003.

²⁵ Blíže viz: Schnapper, Pauline. *Royaume Uni: la défense britannique, nouveaux défis et alliances traditionnelles*. In: Buffotot, Patrice: *La défense en Europe, avancées et limites*. Paris: La documentation française, 2005, s. 170.

²⁶ Blíže viz: De Luis, Juan. L'Espagne de la globalisation. In: Buffotot, Patrice: *La défense en Europe, avancées et limites*. Paris: La documentation française, 2005, s. 57.

Miller se domnívali, že aktivní účast na tažení do Bagdádu posílí pozice jejich země v NATO²⁷.

Další skupinu vytvořily země, které válku podpořily politicky, ale nevyslaly do Iráku své bojové jednotky: byly to Itálie²⁸, Portugalsko²⁹ a Holandsko³⁰. Ale nejdůležitější úlohu sehrála skupina čtyř zemí, které válku odmítly nejen vojensky, ale i politicky. Francouzské výhrady vycházely především z pochybností o věrohodnosti oficiálních argumentů a také z obavy francouzského prezidenta Chiraka, že „válka tohoto druhu nemůže skončit jinak, než že dá silný podnět terorismu“³¹. V případě SRN se poprvé po skončení 2. světové války stalo, že „se otevřeně postavila Washingtonu“³². Jednoznačně odmítavé stanovisko zaujaly rovněž Belgie³³ a Lucembursko³⁴.

Výhrady ze strany zakládajících členských zemí NATO ukázaly, jak vážně se začal drolit sociální kapitál Bushovy administrativy přímo uvnitř bezpečnostního společenství, na jehož čele stála. Bushovy zavádějící argumenty spolu s účelovým přístupem ke spojencům byly „špatnými kroky, které podlomily americký leadership“ (Freedman 2006 – 2007: 64) Roztržka vyvolaná invazí do Iráku odhalila, že mezi USA a velkou částí jejich evropských spojenců jsou „rozdíly v prioritách a v přístupech k bezpečnostním výzvám, zejména pak k užití síly“ (Cottey 2007: 74) Operace Iraqi Freedom (OIF) v roce 2003 měla velice závažné dopady v rovině strategické kultury nejen USA, ale celého Západu. Nejenže rozdělila evropské země NATO podle toho, jak se postavily k záměrům Bushovy administrativy, ale ukázala, že *v dané době vůbec nebyla uplatněna strategická kultura NATO*³⁵. USA se při její přípravě i provedení zcela odklonily od dosavadní strategie odstrašování ke strategii přímé konfrontace, operaci uskutečnily bez jakékoliv spolupráce s NATO. To vše byl zásadní odklon od strategické kultury uplatňované od roku 1947. (Hoffman: The crisis in transatlantic relations. In: Lindstrom 2003: 15)

V době příprav na OIF se dále zvýraznila nekompatibilnost mezi USA a Evropou, jejímž základem je narůstající vzájemná asymetrie síly a moci. (Asmus

²⁷ Blíže viz: Szeptycki, Andrzej. Pologne: l'engagement en Irak. In: Buffotot, Patrice: La défense en Europe, avancées et limites. Paris: La documentation française, 2005, s. 141.

²⁸ Blíže viz: Missiroli, Antonio. Italie: changements et continuité de la politique italienne. In: Buffotot, Patrice: La défense en Europe, avancées et limites. Paris: La documentation française, 2005, s. 112.

²⁹ Blíže viz: Domingues, Joao. Portugal: un euroatlantisme confirmé. In: Buffotot, Patrice, cit. dílo, s. 148.

³⁰ Blíže viz: Everts, Philip. Pays Bas: faire mieux avec moins de moyens? In: Buffotot, Patrice: La défense en Europe, avancées et limites. Paris: La documentation française, 2005, s. 134.

³¹ Time Magazine, 16. 2. 2003.

³² Manfrass-Sirjacques, Françoise. Allemagne: a la recherche du nouveau souffle. In: Buffotot, Patrice. La défense en Europe. Paris: Documentation française, 2005, s. 24.

³³ Dumoulin, André. Belgique: entre pragmatisme et principe de réalité. In: Buffotot, Patrice. La défense en Europe, avancées et limites. Paris: La documentation française, 2005, s. 39.

³⁴ Leesch, Michel. Luxembourg: poursuite de l'engagement européen. In: Buffotot, Patrice. La défense en Europe, avancées et limites. Paris: La documentation française, 2005, s. 116.

³⁵ Blíže viz: Eichler J.: L'Otan peut-elle réussir en Afghanistan? In: Défense nationale, juin 2007, s. 167-174.

– Everts – Isernia 2003: 1) Následující sociologické výzkumy odhalily, že v USA je třikrát více tzv. jestřábů³⁶ než v Evropě (22 % ku 7 %) a mnohem méně tzv. holubic (10 % ku 42 %), přičemž zcela nejvíc holubic je v těch zemích, které se kategoricky postavily proti OIF – ve Francii 49 % a v SRN dokonce 52 %. Tím se potvrdilo, že stanoviska hlavních aktérů tehdejší doby nebyla rozmarem, ani předvolebním kalkulem, jak se často tvrdilo zejména v případě německého kancléře G. Schroedera. Naopak, v rozhodující míře se v nich odrážely zakořeněné hodnotové systémy daných zemí. Z toho vyplývá, že aktéři zahraniční a bezpečnostní politiky v zemích NATO musejí při svém strategickém rozhodování přihlížet ke struktuře veřejného mínění jak ve svých zemích, tak u svých spojenců. A pro americké prezidenty to znamená, že „jakékoli jednostranné jestřábské rozhodnutí má velmi malé naděje na získání veřejné podpory v Evropě“. (Asmus – Everts – Isernia 2003: 14)

Sociální kapitál hlavních aktérů GWOT po operaci Iraqi Freedom

Invaze do Iráku skončila rychlým a zcela bezproblémovým svržením režimu Saddáma Husajna. Byla triumfem G. W. Bushe jako patrona, který dokázal zmobilizovat a dokonale využít všech dostupných zdrojů prvního řádu tvořených vojenskou mašinérií. Ale výzkum Pew Global Attitudes Project ukázal, že mezi lety 2002 a 2006 se v celém světě dramaticky snížila podpora politiky USA: ve Velké Británii to byl pokles ze 75 % na 56 %, ve Francii ze 63 % na 39 %, v SRN z 61 % na 37 %³⁷. Ještě tvrdší byly výsledky výzkumu veřejného mínění v šesti významných zemích arabského světa (Egypt, Jordánsko, Libanon, Maroko, Saúdská Arábie a Spojené arabské emiráty). Ukázaly, že 57 % tamního obyvatelstva zaujímá k USA „velmi nepříznivé stanovisko“, 21 % „víceméně nepříznivé“ a pouhých 12 % na USA nahlíží „víceméně příznivé“. Navíc se v těchto zemích suverénně nejneoblíbenějším politikem stal G. W. Bush (plných 38 %), přičemž až s velkým odstupem následovali A. Šaron a E. Olmert (11 % resp. 7 %)³⁸.

Vojenská invaze a následující okupace měly závažný dopad na hodnocení smyslu OIF 2003 – umocnily podezření, že oficiální důvody (existence iráckých ZHN a propojení mezi Saddámem Husajnem a al-Kajdá) byly pouhou záminkou pro to, aby USA upevnily svoji kontrolu nad zdroji prvního řádu v oblasti Blízkého a Středního východu tvořenými naftou. Celosvětovou

³⁶ Pod pojmem jestřáb se rozumí ti, kdo přikládají rozhodující váhu vojenské síle a jsou ochotni souhlasit s jejím opouštěním i bez mandátu RB OSN. Naproti tomu označení holubice se používá pro ty, kteří za rozhodující považují ekonomickou sílu, politické vyjednávání a jsou přesvědčeni, že vojenská síla by se měla používat až jako nejzazší řešení (last resort) a zásadně s mandátem RB OSN.

³⁷ America's Image Slips. 15 Nations Global Attitudes Survey, 13 June 2006, dostupné na <http://pewglobal.org/reports/pdf/252.pdf>.

³⁸ University of Maryland and Zogby International 2006 Annual Arab Public Opinion Survey. Available at <http://www.brookings.edu/views/speeches/telhami20070208.pdf>

pozornost vyvolal Johann Hari, úvodníkář britského periodika *The Independent*, když na konci března 2006 zveřejnil sebekritický článek nazvaný *Byl jsem pro invazi*. Pod vlivem ofresných událostí občanské války v Iráku došel k závěru, že „George Bush nadiktoval svoji válku, která zavání naftou, ... která je občanskou válkou vnučenou shora... a ve které jde o strategickou kontrolu ropných zdrojů“³⁹.

Neméně kritický je Paul Rogers, přední světový autor kritické teorie v oboru bezpečnostních studií. Podle něho podstata Bushova militaristického řešení vyplynula ze skutečnosti, že „americká kontrola ropných zdrojů v Perském zálivu byla ohrožena nepřátelskými režimy v Bagdádu a v Teheránu a klesající spolehlivostí Saúdské Arábie.... Pro neokonzervativce byl hlavním cílem Írán, ale cesta do Teheránu vedla přes Bágdád.“ (Rogers 2008) A ke stejným závěrům došel i Thomas Carothers, Vice President for Studies na Carnegie Endowment for International Peace, podle něhož se Bushova administrativa v očích celosvětové veřejnosti zdiskreditovala tím, že ve skutečnosti jí šlo „o přístup k irácké ropě a o možnost vybudovat dlouhodobé vojenské základny v Iráku“ (Carothers 2007: 8)

Amitai Etzioni, profesor sociologie a mezinárodních vztahů na George Washington University, kriticky napsal, že postup Bushovy administrativy vyústil v „odcizení naprosté většiny těch, kteří si nechtěli osvojit politické a sociální hodnoty Západu, ale přitom nesouhlasili s násilím“ (Etzioni 2007a) Chování 43. prezidenta USA nakonec vyznělo jako potvrzení Giddensova závěru, že sociální aktéři nedokážou spolehlivě odhadnout následky svého jednání. V daném případě vyhlášením GWOT se potvrdilo, že G. W. Bush nebyl schopen odhadnout dopady vyhlášení GWOT a zejména pak dopady války v Iráku.

Právě při hodnocení invaze do Iráku a jeho následné okupace Amitai Etzioni došel k závěru, že vytvořily sociologickou realitu vyznačující se tím, že „skutečnými hráči jsou etnické milice, kmenové organizace a náboženské sekty, jednoduše řečeno komunity“. Tím vším se výrazně umocnil sociální kapitál teroristických sítí, jejichž brokeři mohou nadále těžit z katastrofálních důsledků Bushova obrovského neúspěchu. Z těchto skutečností autor vyvozuje, že je nutné „budovat instituce tak, aby odpovídaly dané sociologické realitě a nepokoušet se tuto realitu přizpůsobovat dovezeným a předem vytvořeným modelům“ (Etzioni 2007b: 44) V neposlední řadě se dopad GWOT projevil vážným narušením vztahů uvnitř NATO, když se evropské země rozdělily do několika skupin jenom na základě toho, zda byly pro válku v Iráku, nebo zda vystupovaly proti ní. Tato diferenciacie zahrнула i nové členské země, včetně České republiky a Slovenské republiky⁴⁰.

³⁹ Hari Johann: J' étais pour l' invasion. *Le Monde*, 31. 3. 2006.

⁴⁰ Bliže viz.: Eichler Jan: République tcheque: la préférence atlantiste. In: Buffotot P.: 2005, s. 149-159).

Invaze do Iráku a jeho následná vojenská okupace dále zjitrily situaci v islámském světě a nakonec vyústily v otevření tzv. druhé, evropské fronty globálního terorismu. Po krutých úderech na „vzdáleného nepřítele,“ tedy na USA, bylo jen otázkou času, kdy přijde řada na jejich evropské spojence. Předpokládalo se, že údery by se mohly zaměřit na ty země, jejichž političtí vůdcové se nejmórazněji zařadili po bok amerického prezidenta G. W. Bushe. První údery přišly v Madridu dne 11. 3. 2004, přesně dva a půl roku po 11. září 2001. Zabito bylo téměř 200 lidí, stovky dalších byly zmrzačeny nebo zraněny. Aznarova vláda dala kategorický příkaz, aby se všude tvrdilo, že autorem teroristických útoků byla ETA. Premiér to nařídil ministru vnitra a ten to zase předával svým podřízeným. Stejně nařízení dostala ministryně zahraničí a ta to dál okamžitě expedovala velvyslancům v celém světě. Touto cestou byla dokonce obelhána i Rada bezpečnosti OSN! Lhaní bylo vypočítáno především na překroucení skutečného poselství – místo o odvetě za španělskou účast na válce v Iráku se hovořilo o cílech baskické ETA!

V Madridu se zvláště tragicky projevila cynická volba cíle a smyslu celé akce – místo s velkou koncentrací lidí, které zaručuje vysoký počet obětí. Touto cestou teroristé přilákali obrovskou pozornost médií celého světa, a tím znovu potvrdili globální rozměr a dopad svých akcí. Poselství teroristů se uplatnilo v plném rozsahu – Lidová strana prohrála volby, k moci se dostala levicová Španělská socialistická dělnická strana (PSOE), jejíž předseda a volební lídr José Luis Rodríguez Zapatero měl ve svém volebním programu slib, že stáhne španělská vojska z Iráku. A tento slib po nástupu do úřadu bez váhání a bez vytáček splnil. Madridské útoky tedy ve všech směrech slouží jako doslova učebnicové naplnění funkčního modelu komunikační strategie terorismu jakožto nepřímé strategie.

Smyslem londýnských úderů bylo potrestat premiéra Blaira za nasazení, s jakým se postavil po bok G. W. Bushe – v době příprav OIF měl dokonce nelichotivou přezdívku „Bushův ministr zahraničí.“ Další motiv vyplynul z toho, že Velká Británie se po skončení této operace stala spolu s USA okupační mocností v Iráku. Úřadující premiér Tony Blair postupoval zcela jinak nežli J. M. Aznar v roce 2003. Nepřekrucoval fakta ani souvislosti, otevřeně přiznal, kdo byl transmittrem, nepopíral smysl poselství a pokud jde o jeho, reagoval neústupně.

Londýnské atentáty zasadily vážný úder dlouhodobě uplatňované politice multikulturalismu, která spočívala na tom, že Británie přijímala přistěhovalce z islámských zemí a dávala jim možnost usilovat o společenskou integraci. Zároveň s tím tolerovala jejich víru a zvyky a nebránila činnosti jejich náboženských komunit. Červenec 2005 ale ukázal, že tato benevolentnost byla zneužita a že v zemi „se hluboce zakořenila obskurantistická interpretace

islámské víry⁴¹. Gilles Kepel, přední francouzský odborník na problematiku islámu, z této skutečnosti vyvozuje, že se v samých základech otřásla „politika Londonistánu, spočívající na předpokladu, že islámští duchovní ve svých kázáních sice štekají, ale nekoušou a že jejich činnost nejenže nenaruší fungování multikulturní společnosti, ale že navíc udrží pod svojí kontrolou radikální proudy islamismu“⁴². Kepel přitom nevylučuje, že politika Londonistánu by dokonce mohla být zcela pohřbena.

Madrid a Londýn názorně ukázaly, že terorismus není hrozbou existenciálního charakteru, ale je hrozbou vygenerovanou tím, jak se Západ chová vůči islámskému světu. (Fukuyama 2004) Znovu se při nich potvrdila základní zásada teroristických útoků: ten, komu je poselství adresováno, tedy vydíraný a zavražďovaný subjekt, nemůže nikdy být obětí teroristického útoku. (Stepanová 2003) Vždy je to trojúhelník, nikdy to není přímka. Oběť je vždy nástrojem nátlaku na toho, kdo se musí rozhodnout, jak se má po teroristickém úderu zachovat. Teroristé nezabili ani Aznara, ani Blaira, protože neměli nejmenší zájem dělat z nich mučedníky. Chtěli je naopak vystavit výčitkám svědomí za jejich dosavadní politiku a přimět je k jejímu přehodnocení. (Eichler 2007: 164-167)

Společným cílem obou bezohledných teroristických útoků bylo donutit dvě významné západoevropské země ke změně jejich přístupu k muslimskému světu a zejména pak ke stažení vojsk z okupovaného Iráku. Proto byly naplánovány a uskutečněny s cílem dosáhnout co nejvyššího počtu obětí na straně bezbranného a zcela nevinného civilního obyvatelstva. Teroristické útoky v Madridu a v Londýně znovu potvrdily, že „al-Kajdá je nejsmrtonosnější sítí nestátního teroru moderní doby“. (Wilkinson 2005: 37) Zároveň s tím ukázaly na mimořádně naléhavý společný úkol evropských zemí – je jím soustředěné působení nejen proti extremistům z řad přistěhovalců či přicestovavších extremistů, ale především proti radikalizaci těch mladíků islámského původu, kteří se sice narodili už v evropských zemích, ale nakonec se nechají naborovat teroristickou sítí a neváhají ani nasazovat své vlastní životy při sebevražedných atentátech.

Sociální kapitál globálního terorismu v současné Evropě

Poslední poznatky britské policie z dubna 2006 došly k závěru, že londýnští atentátníci jednali na vlastní pěst a že nikdy nebyli v přímém styku s vedením al-Kajdá. Šlo tedy o typický válkou vyvolaný terorismus (tzv. conflict generated terrorism). (Tamtéž) Velmi výstižné je hodnocení Vojensko – strategického plánu USA pro válku s terorismem (National Military Strategic Plan for the

⁴¹ Rieff, David. The dream of multiculturalism is over. The New York Times, 23. 8. 2005.

⁴² Kepel, Gilles. Fin du Londonistan, fin du communautarisme? Le Monde, 22. 8. 2005.

War on Terrorism⁴³) z února 2006, že Usáma bin Ládín sice není operačním šéfem, ale nadále je inspirujícím vůdcem, který vyzval ke krvavé pomstě za vojenskou okupaci Iráku.

Útoky v Madridu a zejména pak v Londýně ukázaly, že rozhodování se odehrává na nejvyšších úrovních sítě globálního terorismu, ale pro uskutečnění smrtelných úderů (nejčastěji sebevražedných) se vybírají dobrovolníci, kteří se s nejvyššími pohlaváry vůbec neznají. Robert S. Leiken a Steven Brooke z Nixon Center ve Washingtonu tyto dobrovolníky dělí z jejich hlediska do dvou základních skupin⁴⁴. Tou první jsou tzv. outsiders, tedy muslimové, kteří po tisících přijíždějí do evropských zemí s cílem získat povolení k trvalému pobytu. Ještě širší je základna druhé skupiny nazývané insiders, tedy synů nebo dokonce vnuků těch, kteří se do Evropy přistěhovali z různých zemí islámského světa. V evropských zemích však narážejí na nejrůznější omezení, mají problém prosadit se, jsou nadprůměrně postiženi nezaměstnaností a žijí v uzavřených společnostech. Jsou náchylní k působení extremistů a vytvářejí velmi početnou základnu pro nábor do teroristických organizací.

Farhad Khosrokhavar píše⁴⁵, že jednou ze základních příčin soudobého terorismu je silně zakořeněný pocit ponížení v islámském světě, jehož symboly jsou americká podpora Izraele, vojenské operace v Afghánistánu a okupace Iráku. V takovém prostředí se islám stal náboženstvím utlačovaných a vyloučených a zároveň s tím i nástrojem k náboru do extremistických a teroristických organizací. Jeho přitažlivost je zesílena tím, že vystřídal zkrachovalá utopická hnutí minulosti, zejména pak komunismus, trockismus a maoismus. Islám se tak v západní Evropě stal nástrojem k mobilizaci mladých lidí, kteří propadli pocitu křivdy a beznaděje. A k velice podobnému závěru došel i celosvětově citovaný americký autor F. Fukuyama. Podle něho „největší nebezpečí nepředstavují zbožní muslimové na Středním východě, ale odcizení a vykořenění mladí lidé v Hamburgu, Londýně či Amsterdamu, kteří, podobně jako před nimi fašisté či marxisté, v ideologii (v tomto případě v džihádismu) vidí východisko při hledání své vlastní identity“ (Fukuyama 2006: 73)

Právě v řadách mladých muslimů, ať už outsiderů i insiderů, teroristé nábírají dva druhy lidí pro budoucí akce. První z nich tvoří vysoce vzdělaní muslimové pro odbornou práci, přičemž velmi často jde o zcela nenápadné mladé lidi, od nichž by to nikdo z jejich okolí nečekal. Ve druhém okruhu jsou málo vzdělaní lidé islámského vyznání, z nichž mnozí mají i kriminální minulost a jsou použitelní k destruktivním činnostem vyžadujícím velký cynismus, bezohlednost a surovost. Obě skupiny vytypovaných lidí jsou

⁴³ National Military Strategic Plan for the War on Terrorism. Washington: Chairman of the Joint Chiefs of Staff, 2006. Dostupné na URL: <http://www.defenselink.mil/qdr/docs/2005-01-25-Strategic-Plan.pdf>

⁴⁴ Leiken, Robert S.; Brooke, Steven. Al Qaeda's second front: Europe. International Herald Tribune, 15. 7. 2005.

⁴⁵ Khosrokhavar, Farhad. L'islam devient un signifiant, une forme qu'on peut remplir avec la matière que l'on veut. Le Monde, 26. 7. 2005.

připravovány v podmínkách nejpřísnějšího utajení a jsou vystaveny stupňovanému náboženskému a psychologickému zpracování.

Obě skupiny obsahují neobyčejně rozsáhlé, bohaté a rychle mobilizovatelné zdroje prvního řádu, ze kterých mohou ještě dlouho čerpat mnozí samozvaní brokeři v čele sítí globálního terorismu. Ti mohou po dobu několika následujících let těžit především z té skutečnosti, že „invaze do Iráku a jeho následná okupace vytvořily nejúčinnější náborový nástroj, jaký kdy al-Kajdá měla“. (Korb – Wadhams 2006: 4) Z toho vyplývá, že terorismus bude i nadále představovat velmi vážnou a také naléhavou hrozbu pro bezpečnost USA a všech zemí, které aktivně podpoří jejich politiku vůči islámskému světu, především pak případné vojenské zásahy.

Závěr

Vývoj po 11. 9. 2001 potvrdil závěr A. Wendta, že bezpečnost v mezinárodních vztazích je „souhrnem kolektivních mínění, která vytvářejí struktury, v jejichž rámci se organizuje naše jednání“. (Wendt 1992: 394-395) V rámci vyhlášené strategie GWOT se po celou dobu prvního desetiletí 20. století stupňovala konfrontace dvou kolektivních mínění – většina islámského světa na jedné straně a výkonná moc USA reprezentovaná Bushovou administrativou na straně druhé.

Kolektivní mínění v USA bezprostředně po 11. 9. 2001 vytvořilo neobyčejně příznivý rámec pro ráznou odpověď zakládanou především na vojenské síle a pro uplatnění aktivistické strategie Regime Change Policy, tedy pro vojenský úder nejprve na Afghánistán a posléze na Irák. Obě tyto spektakulární operace jsou směsicí krajního idealismu a krajního realismu. První přístup vyniká v rovině koncepční: čím méně diktatur a zhroutených režimů, tím bezpečnější bude dnešní svět. Druhý přístup se projevil v bezohledném prosazování silového, vojenského řešení a v sázce na vojenské údery. Strategie GWOT byla posunem od vedení nezbytných, nevyhnutelných válek směrem k válkám z vlastního rozhodnutí. Byla vyhlášena proti hrozbě, která ohrožuje sekundární a nikoli primární zájmy, a tak válka proti terorismu ve skutečnosti není bojem o přežití.

Naproti tomu kolektivní mínění v islámském světě již od konce studené války vytváří jednoznačně nepříznivý rámec pro současnou podobu westernizace, pro způsoby jejího prosazování i pro všechny její případné exponenty. Násilný odboj v Afghánistánu a v Iráku je důsledkem toho, co F. Kratochwil vyjadřuje slovy: „Lidé nejsou natolik tvární, aby přímo převáděli předpisy a nařízení do praxe, a to zejména v případech, kdy forma neodpovídá místním

poměrům... V důsledku toho je velmi pravděpodobné, že tzv. demokratizační úsilí vyvolá odpor, jak ostatně ukazuje činnost fundamentalistů.⁴⁶

Kolektivní mínění v islámském světě se zmítá v silně zakořeněných pocitech nespravedlnosti, křivdy, ponížení a beznaděje a je vydáno napospas brokerům, kteří takové prostředí mohou využívat jako téměř nevyčerpatelnou studnici zdrojů druhého řádu a působit tam v oboru spekulací a nadějí. Mohou tamní rozsáhlý sociální kapitál tvořený spoustou radikalizovaných desperátů zneužívat k dalšímu rozšiřování svých sítí a k přípravě dalších a dalších teroristických útoků.

Mezi kolektivním míněním v USA a v islámském světě jsou velké rozdíly jak v rovině hodnot, tak i ve způsobech jejich naplňování. V prvním desetiletí 21. století vyvrcholila třetí etapa jejich vzájemného dlouhodobého a hluboce zakořeněného konfliktu, a proto jí byl věnován celý tento text. Na šokující teroristické útoky odpověděl tehdejší prezident USA dvěma spektakulárními vojenskými operacemi. Za jejich vážné negativní dopady byl a nadále je silně kritizován, a to především v samotných USA. Tím se znovu potvrdilo, že kritika jedné konkrétní administrativy vůbec není antiamerikanismem, je pouze kritikou špatného způsobu mobilizace alokativních a autoritativních zdrojů nejsilnějšího státu světa po skončení studené války.

Nahlíženo z hlediska sociologického, nástup globálního terorismu a následující vyhlášení strategie GWOT v plném rozsahu potvrdily, že „problém bezpečnosti v mezinárodním uspořádání závisí na tom, jak ji definujeme, jak ji spojujeme s každodenními záležitostmi a jak definujeme hrozby a naši bezpečnostní strategii“ (McSweeney 1999: 198) Zákeřné teroristické úder v USA, vyhlášení strategie GWOT, války v Afghánistánu a v Iráku, po nich následující teroristické útoky ve Španělsku, ve Velké Británii a na řadě dalších míst – to vše potvrdilo správnost konstruktivistického důrazu na význam bezpečnostní kultury v době globalizace. Počátek 21. století se tedy nese ve znamení vyhroceného střetu a vzájemného ovlivňování dvou zcela rozdílných bezpečnostních a strategických kultur.

Na jedné straně stojí zvrhlá strategická kultura teroristické sítě al-Kajdá, která má velice omezené alokativní zdroje, ale o to více zneužívá manipulaci se zdroji autoritativními. Mobilizaci autoritativních zdrojů v islámském světě na počátku 21. století pojímá jako hru s nulovým součtem, která byla tak typická pro studenou válku. Islamističtí extrémisté a teroristé využívají každou příležitost, aby jejich sítě všude, kde to je možné, posilovaly na úkor USA. Toho pak zneužívají k uplatňování té nejhorší možné formy nepřímé strategie, jakou je bezohledné a dosud nebyvale velké zabíjení bezbranného civilního obyvatelstva. Al-Kajdá a na ni napojené odnože v celém světě si touto cestou

⁴⁶ Kratochwil, Friedrich: Sociological Approaches. In: Reus, Ch. and Snidal D.: 2008, s. 453.

chtějí vynutit změny v přístupu Západu a zejména pak USA k islámskému světu.

Na druhé straně stojí bezpečnostní a strategická kultura USA, která může čerpat z téměř neomezených alokativních i autoritativních zdrojů. Je to kultura přímé strategie, založená na nasazování ozbrojených sil (nejmodernějších a nejsilnějších na světě) k dosahování politických a geopolitických cílů. Ale její dosavadní bilance je z hlediska sociologického velice kontroverzní. Svrhla dva diktátorské režimy, ale nezlepšila tamní sociální podmínky. Neoslabil sociální základnu globálního terorismu, ale naopak, ji ještě více posílila. Ještě více zdiskreditovala USA a dále rozšířila zdroje druhého řádu, ze kterých mohou téměř neomezeně čerpat sítě globálního terorismu pod vedením al-Kajdá. Bezpečnostní kultura 43. prezidenta USA potvrdila správnost Beckova pojetí rizik jakožto vyhnutelných negativních důsledků učiněných rozhodnutí. (Beck 2003: 257) Vše, co se stalo v Iráku, v Afghánistánu, v Madridu, Londýně, to vše je důsledkem rozhodnutí rozpoutat celosvětovou válku proti terorismu (GWOT). Ani jeden z těchto důsledků neměl charakter přírodní katastrofy, ani jeden z nich nebyl nevyhnutný.

Hodnocení globálního terorismu a GWOT ze sociologického hlediska přináší i důležité poznatky o úloze a úspěšnosti patronů a brokerů. Bushova „invaze do Iráku se stala, bez ohledu na původní záměry a důvody, symptomem arogance a tragédie dominující velmoci“⁴⁷. G. W. Bush tím jako patron vyčerpal velkou část svých zdrojů prvního řádu, které jsou velmi pomalu obnovitelné. Lee Hamilton, jeden ze dvou hlavních autorů tzv. Iraq Study Group Report z prosince 2006, velmi výstižně napsal, že Bushovo počínání spočívalo na nadměrném užívání síly (hyper use of force) a USA si musely přiznat, že „jejich zdroje nejsou neomezené“. (Hamilton 2007: 9-10)

Dosavadní výsledky GWOT ukázaly, že alokace finančních zdrojů a stejně tak vysílání vojáků do bojových misí má své hranice a G. W. Bush na ně ve svém druhém volebním období narazil. Jeho výsledky v úloze patrona GWOT velmi kriticky zhodnotil celosvětově známý Z. Brzezinski – použil výraz „katastrofální rozhodnutí 43. amerického prezidenta“, jejichž výsledkem byl pokles celosvětové solidarity s USA z vrcholu v září 2001 až na samé dno na konci Bushova prezidentství. Za výsledky jeho politiky mu dal velmi nelichotivou známku „F“, zatímco jeho otce, 41. prezidenta USA, hodnotí známkou „solidní B“. (Brzezinski 2007)

Naproti tomu Usáma bin Ládín byl v roli brokera mnohem úspěšnější než Bush v roli patrona: stále měl kde čerpat ze svých zdrojů druhého řádu, které jsou v jeho případě zdroji obnovitelnými. Dokázal se vyhýbat přímému souboji, ve kterém by vzhledem k omezenosti zdrojů prvního řádu neměl

⁴⁷ Sperling James: Regional or global security cooperation? The vertices of conflict and interstices of cooperation. In: Hyde – Price A.: 2007, p. 284.

sebemenší šanci na úspěch. Úspěšně inspiroval asymetrickou válku kombinovanou s teroristickými útoky a dosáhl i dalšího prohloubení radikalizace islámského světa, která se projevila na obou hlavních frontách boje, které otevřel 43. prezident USA, tedy v Afghánistánu a v Iráku.

Konflikt mezi USA a islámským světem ani zdaleka nezanikl odchodem G. W. Bushe a nástupem Baracka Obamy. Naopak, je pro 44. prezidenta spolu s finanční krizí, ekonomickou recesí, restrukturalizací zbrojních výdajů USA, změnou podstaty a podoby amerického leadershipu, kontrolou zbrojení, upevněním transatlantického spojení a obnovou dialogu s Ruskem jednou z největších výzev, které před ním stojí⁴⁸. Z hlediska krátkodobého to je výzva pro něho osobně a pro celou jeho administrativu.

Ale z hlediska střednědobého a dlouhodobého je konflikt s islámským světem velkou výzvou pro celé USA. Na nich je, aby se vydaly k novým milníkům „American way of life“. Tyto milníky nevytyčují přímou a snadnou cestu, ale směřují do náročných a bolestných zákrut. Prvním z nich je snižování závislosti na levné ropě jakožto primárním zdroji prosperity a síly USA. Druhým milníkem je změna v přístupu k tzv. petromonarchiím. Zvláště velký význam má třetí milník, kterým je prosazení vyváženého přístupu k blízkovýchodnímu konfliktu. Po úspěšném projetí všech tří milníků mohou USA změnit dosavadní průběh hry s nulovým součtem sociálního kapitálu a mobilizací autoritativních zdrojů v islámském světě. Mohou začít oslabovat sílu a vliv extremistů a teroristů a postupně vylepšovat své vlastní postavení a možnosti.

Jan Eichler (1952) je absolventom Vojenskej akademie v Bratislave (1974). V 70. a 80. rokoch sa špecializoval na bezpečnostnú a vojenskú stratégiu Francúzska. Od roku 1994 pracuje v ÚMV v Prahe, kde sa zaoberá problematikou medzinárodnej bezpečnosti. Je garantom odboru medzinárodné vzťahy na Stredoeurópskej vysokej škole v Skalici. Vydal 5 monografií a celý rad štúdií, najmä v ČR a vo Francúzsku.

LITERATURA

- ASMUS, R. – EVERTS, Ph. – ISERNIA P., 2003: Power, War and Public Opinion: Thoughts on the Nature and Structure of the Trans – Atlantic Divide. In: Transatlantic Trends.
- BAILES, A., 2003: Trends and challenges in international security. Yearbook 2003, Stockholm: SIPRI.
- BECK, U., 2005: War Is Peace: On Post – National War. Security Dialogue, vol. 36, no. 1.
- BECK, U., 2003: The Silence of Words: On Terror and war. Security Dialogue vol. 34, no. 3.
- BOISSEVAIN, J. – FRIENDS AND FRIENDS, 1974: Networks, Manipulators and Coalitions. Blackwell: Londol Basil.

⁴⁸ Foreign policy questions for the next president. International Herald Tribune, 17. 2. 2008.

- BOOTH, K., 1990: The Concept of Strategic Culture Affirmed. In: C. G. Jacobsen (ed.): *Strategic Power: USS/USSR*. New York: St. Martin Press.
- BRZEZINSKI, Z., 2007: *Second Chance: Three Presidents and the Crisis of American Superpower*. New York: Basic Books.
- BOURDIEU, P., 1980: Le capital social. Notes provisoires. In: *Actes de la recherche en sciences sociales*, n. 31.
- BUFFOTOT, P., 2005: *La défense en Europe, avancées et limites*. Paris: La documentation française.
- BUZAN, B. – WAEVER, O. – de WILDE, J., 1998: *Security. A New Framework For Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.
- COTTEY, A., 2007: *Security in the New Europe*. Palgrave: Macmillan.
- CAROTHERS, Th., 2007: *The Democracy Crusade Myth. The National Interest*.
- DAHRENDORF, R., 1963: *Gesellschaft und Freiheit: Zur soziologischen Analyse der Gegenwart*. München: Piper.
- EICHLER, J., 2007: *Terorismus a války na počátku 21. století*. Praha: Karolinum.
- EICHLER, J., 2009: *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. Praha: Portál.
- ETZIONI, A., 2007(a): Plan Z for Iraq. *The National Interest*, Nov./Dec.
- ETZIONI, A., 2007(b): Democracy is Not a Suicide. *The National Interest*: Number 90. Jul/Aug 2007.
- FREEDMAN, L., 2004: War in Iraq: Selling the Threat. *Survival*, vol. 46, no. 2, Summer.
- FREEDMAN, L., 2006 – 2007: Iraq, Liberal Wars, and Illiberal Containment. *Survival*, vol. 48, no. 4, Winter.
- FUKUYAMA, F., 2004: The Neoconservative Moment. *The National Interest*, Summer, Iss. 76.
- FUKUYAMA, F., 2006: *America at the Crossroads. Democracy, Power and the Neoconservative Legacy*. New Haven: Yale University Press.
- GIDDENS, A., 1984: *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley – Los Angeles: University of California Press.
- GORDON, Ph. H., 2007: *Winning the Right War: The Path to Security for America and the World*. Times Book.
- GORDON, Ph. H., 2007 – 2008: *Winning the Right War*. *Survival* vol. 49, no. 4, Winter.
- GRANOVETTER, M., 2000: *Le marché autrement*. Paris: Desclée de Brouwer.
- HAMILTON, L., 2007: The Art of the Possible. *The National Interest* – Nov./Dec.
- HOFFMANN, S., 2002: Clash of Globalizations. *Foreign Affairs*, July/August, vol. 81, no. 4, s. 112.
- HOSENBALL, M. – ISIKOFF, M. – THOMAS, E., 2003: Cheney's Long Path to War. *Newsweek* 11. November.
- HYDE – PRICE, A., 2007: *European Security in the Twenty – First Century*. London: Routledge.
- KAPLAN, F., 2008: *Daydream Belivers: How a Few Grand Ideas Wrecked American Power*. Wiley.
- KATZENSTEIN, E., 1996: *The Culture of National Security: Norms and Identities in World Politics*. New York: Columbia University Press.
- KHOSROKHAVAR, F., 2005: *Suicide Bombers: Allah's New Martyrs*. London: Pluto Press.
- KIRCHNER, E. – SPERLING, E., 2007: *Global Security Governance*. London: Routledge.
- KORB, L. – WADHAMS, C., 2006: *A Critique of the Bush Administration's National Security Strategy*. The Stanley Foundation, June.
- KURTZER, D. – LASENSKY, S., 2008: *Negotiating Arab – Israeli Peace: American leadership in the Middle East*. Washington DC: US Institute of Peace Press.
- LINDSTROM, G., 2003: *Shift or Rift. Assessing US – EU relations after Iraq*. European Union Institute for Security Studies. Paris.
- LONGHURST, K., 2004: *Germany and the use of the Force*. Manchester University Press.
- MEAD, W. R., 1999 – 2000: The Jacksonian Tradition. *National Interest*, Winter.

- MICHTA, A. A., 2008: Double or Nothing. In: *The National Interest* – Jan/Feb.
- McSWEENEY, B., 1999: Security, identity and Interests. *A Sociology of International relations*. London: Cambridge University Press.
- PAPE, R., 2005: *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*. New York: Random House, p. 104.
- PODHORETZ, N., 2007: *World War IV: the long struggle against Islamo – fascism*. New York: Doubleday.
- PORTER, P., 2009: Long wars and long telegrams: containing al – Qaeda. *International Affairs* 85: 2, s. 296.
- PREBLE, Ch., 2007: Betting on the Wrong Donkey. *The National Interest* – Nov./Dec.
- RAPOPORT, D., 1999: Terrorism. In: *Encyclopedia of Violence, Peace and Conflict*. Volume 3. London: Academic Press.
- REUS-SMIT, CH. – SNIDAL, D., 2008: *The Oxford Handbook of International relations*, Oxford.
- ROGERS, P., 2007: *Why we are losing the war on terror*. Cambridge: Polity.
- SCOWCROFT, B., 2007: The Dispensable Nation, *The National Interest*, Jul./Aug.
- SEYMOUR, H., 2003: Selective Inteligence. *The New Yorkem*. 12. May.
- SIMES, D., 2003: America´s Imperial Dilemma. *Foreign Affairs*, November/December.
- SNYDER, J., 1977: *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*. RAND Santa Monica 1977.
- STEPANOVA, E., 2003: *Anti – terrorism and Peace-building During and After Conflict*. Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute.
- STRAUSS, A. – CORBINOVÁ, J., 1999: *Základy kvalitativního výzkumu*. Brno: Albert Boskovice.
- WALT, S., 2005: Taming American Power. *Foreign Affairs*, September/October, vol. 84, no. 5, s. 105-120.
- WEISBERG, J., 2008: *The Bush Tragedy*. Random House.
- WENDT, A., 1992: Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International Organization*, 46/2.
- WILKINSON, P., 2005: *International terrorism: the changig threat and the EU´ response*. Paris: European Union Institut for Security Studies, s. 37.